

Будителскиот Дух

црковно - музичките дејци

д-р. Јане Коџобашија

Во првата половина на 19 век, со напредувањето на славистичките науки, Македонија, "лулката на словенската писменост", побудува големо интересирање меѓу славистите и етномузиколозите од словенските земји. Присуството на овие научни истражувачи во Македонија придонесе пообразованите Македонци да се заинтересираат за сопственото културно минато и наследство и да се преориентираат кон она што се викаше славјанизам. Патот до "високата култура", којшто за македонските интелектуалци дотогаш водел преку Атина, сега сè повеќе води кон далечната Москва.

Ова е веќе почетокот на новото време, во кое низата значајни настани и појави ја навестија Преродбата. Засиленото движење против духовното и економското ропство постепено добиваше карактер на организирана борба против власта на Цариградската патријаршија. Појавата на сè поголемиот број

црковно-музички ракописи и печатени книги со невматска нотација на словенски јазик и на првите учебници на народен јазик ја манифестираат новата свест за самостоен национален и културен развој на македонскиот народ.

* * *

Непосредно по реформата на источното црковно пеење и на неговата нотација, во почетокот на 19 век, настапува период на обновување на црковно-музичката писменост на почвата на Македонија, главно, на грчки јазик. Во втората фаза на овој процес, некаде кон средината на векот, се појавуваат црковно-музички зборници кои содржат текстови и на грчки и на словенски јазик. Таков е случајот со Краткиот воскресник на Јанак Стојменович од с. Орязари, од 1849 година. Овој добро зачуван црковно-музички ракопис содржи преведени и оригинални творби од композитори од грчка провинција, од 18 и 19 век.

Преодниот период во

Појавата на сè поголемиот број црковно - музички ракописи и печатени книги со невматска нотација на словенски јазик и на првите учебници на народен јазик ја манифестираат новата свест за самостоен национален и културен развој на македонскиот народ

развојот на црковното пееење во Македонија од "грчко" во "словенско" најубаво може да се согледа низ животниот пат на Димитар Златанов-Градоборски, преродбеник, црковен пејач, композитор и учител од првата половина и преминот во втората половина на 19 век. Познато е дека овој пејач, еден од најголемите на своето време, во првиот период од кариерата пеел на грчки јазик, а во следниот, којшто го означува почетокот на националното будеење, продолжил да пее на словенски јазик.

Димитар Златанов е роден во солунското село Градобор, околу почетокот на 19 век. Малкуте зачувани податоци за него говорат дека основно образование завршил на грчки јазик во своето родно село. Рано пројавува интересирање за црковното пееење и првите знаеења ги стекнал пеејќи во локалната селска црква. Подоцна заминал за Солун, каде што, по положениот испит, бил поставен за главен псалт на катедралната црква. Бил надарен со силен и убав глас, со необично голем опсег. Неговата слава на голем пејач се пронесла и во Мала Азија. Музичките творби на Димитар Златанов-Градоборски долго време се сметале загубени. До пред дваесетина години единстве-

ната негова позната композиција беше Достојно ест на осми глас, печатена во зборникот на Калистрат Зографски, Источно црковно пееење, во 1905 година. Во Псалтикијниот воскресник на Васил Иванов Бојациев (1876-1950), којшто е пронајден во 1978 година, идентификувана е уште една творба од Димитар Златанов - Велико славословие на шестоседми глас.

* * *

За развојот на црковното пееење во Македонија во 19 век особени заслуги има стружанецот Наум Миладин (1817-1897), авторот на најстариот зачуван Учебник по црковно пееење, на територијата на Македонија, напишан на грчки јазик, во 1843 година. Со овој ракопис, единствен од таков вид, се потврдува фактот дека и во Македонија постоеле школи за изучување на источното црковно пееење според Хрисантовата музичка граматика. Наум Миладин, третиот брат на Димитрија и Константин Миладинови, уште како дете пројавил необична музикалност. Интересен е податокот дека за време на неговиот престој во Дурус (Драч, во денешна Албанија), неговиот музички талент бил забележан од група италијански музичари, со чија помош ги совладал основите на западната

нотација. Музикалноста и необично убавиот глас на Наум Миладин биле забележани и од страна на митрополитот во Јанина, кој се заложил Наум да биде испратен на школување на Високата духовна академија на островот Халки во близината на Цариград.

На оваа високообразовна институција Наум Миладин имал можност темелно да ја совлада теоријата на источното црковно пееење. По сè изгледа дека својот Учебник по црковно пееење го напишал по враќањето во Охрид, каде што почнал да работи како учител во грчки јазик, а формирал и школа за изучување на црковното пееење според новиот систем.

Низ школата на Наум Миладин поминале голем број ученици, кои подоцна ќе бидат главни носители на црковно-музичкиот живот во Македонија, меѓу кои и Георги Христидис (Георги Поп-Христо Икономов). Покрај другите активности на планот на Преродбата, Георги Поп-Христо Икономов во 1863 година ќе основа и градски црковен хор во Струга. Од овој музички деец е зачуван еден музички ракопис со Хрисантова невматска нотација, на грчки и на црковнословенски јазик со грчка транскрипција. Завршен во 1853 година, овој ракопис претставува

драгоценно сведоштво за тогашните процеси во развојот на црковното пеење во Македонија.

* * *

Од печатените црковно-музички книги на словенски јазик, коишто се составени и издадени од претставници на црковното пеење во Македонија, централно место заема зборникот "Пасхалија" од Јоан Хармосин-Охридски. Овој зборник е дотолку позначаен што се појавува во екот на борбата за враќање на словенскиот јазик во македонските цркви и за обновување на Охридската архиепископија.

Јоан Хармосин-Охридски, чиешто световно име е Иван Генадиев, е роден во Охрид, во 1829 година, во свештеничко семејство. Основно образование на грчки јазик добил во родниот град, средно во Битола и во Цариград, а високо во Атина, на Филозофскиот факултет. Од студентскиот период потекнуваат неговите први посериозни литературни обиди. Пишувал поезија на грчки јазик, со што го свртел вниманието како талентиран поет. Заедно со својот пријател, поетот Григор Прличев, ја издаваат збирката од гатанки во стихови - "Сфинкс". Интересно е да се спомне и тоа дека во 1859 година Иван Генадиев издал комедија во стихови.

Со своите написи од областа на црковно-религиозна проблематика објавени во грчките цариградски весници, Иван

Генадиев го привлекол вниманието на тогашниот Дерковски митрополит Герасим, којшто го зел за свој секретар. На оваа должност, очигледно, не останал долго, зашто веќе во наредниот период, во 1865 година, Иван Генадиев се наоѓа во Дебар како секретар на татко му Генاديј, којшто во претходната 1864 година е назначен за дебарски митрополит.

Активно вклучен во Движењето за национално будење на македонскиот народ, Иван Генадиев почнал интензивно да препејува црковно-музички творби од грчки на словенски јазик и да собира црковни напеви зачувани преку усно предание. Резултат на оваа работа на Иван Генадиев се двата зборника: "Велики воскресник", кој, за жал, е загубен и "Пасхалија", печатена во Цариград, во 1869 година. Во 1870 година татко му ја добива Велешката епархија, а Јоан Хармосин и овој пат останува негов секретар. Во 1873 година, од Велес се преселуваат во Битола, каде што стариот владица Генадиги поминува последните денови. По смртта на татко му, во 1873 година, Јоан Хармосин се преселува во Пловдив, каде што од страна на духовната семинарија е ангажиран како учител по црковно пеење. Во 1878 година Јоан Хармосин е назначен за секретар на Пловдивската митрополија, должност којашто ќе ја извршува до крајот на својот живот. Умира на 13 март, 1890 год-

ина.

Зборникот "Пасхалија" на Јоан Хармосин-Охридски претставува своевидна црковно-музичка антологија, којашто содржи традиционални напеви и творби од автори од грчка провиниенција од 17 до половина на 19 век. За македонската национална култура зборникот "Пасхалија" има посебно значење, бидејќи претставува прва печатена книга на словенски јазик од преродбенскиот период. Покрај тоа, во овој зборник, покрај другите, застапени се и осум лични творби од нејзиниот составувач и издавач, Јоан Хармосин-Охридски. Со својата изворна убавина и оригиналност посебно се издвојува творбата "Достојно ест" на В-глас.

* * *

Втор значаен претставник на источното црковно пеење од византиска традиција во Македонија од 19 и почетокот на 20 век е Калистрат Зографски. Она што досега е откриено за овој теоретичар, композитор и црковен пејач е мошне скудно. Роден е во Струга во 1821 година, како Крстан Санџак. Се претпоставува дека основното образование го стекнал во својот роден град, а останува непознато каде го продолжил и со каков степен на образование се здобил. Постои податок дека ја посетувал и

музичката школа на Наум Миладин и дека бил учител по грчки јазик во Струга. Во 1861 година, како веќе возрасен маж, заминал за Света Гора, каде што се замонашил, добивајќи го името Калистрат. Во семејството Санџаковски, од една генерација на друга, се пренесува податокот дека нивниот предок Крстан Санџак ја напуштил учителската служба во Струга, во знак на протест, по веста за трагичната смрт на браќата Миладиновци). Во манастирот "Зограф" на Света Гора развил широка и плодна теоретска, композиторска и преведувачка дејност, што му обезбедило голем углед меѓу познавачите на источната црковна музика.

Умрел во 1913 година, како архимандрит на манастирот "Зограф". Најзначајно дело на Калистрат Зографски е зборникот "Источно црковно пеење", во четири тома, коешто заедно со монасите од манастирот "Зограф" го издава во Солун, во 1905 година. Содржините на оваа своевидна црковно-музичка антологија создаваат широка основа за сестрано согледување на целокупната дејност на Калистрат Зографски. Очигледен е неговиот обемен ангажман во реализирањето на ова црковно-музичко дело во четири тома: како теоретичар,

редактор на целото издание и како преведувач на голем број напеви од грчки и романски на словенски јазик, вклучувајќи го тука и транскрибирањето на творби напишани со Кукузеловата нотација на новото Хрисантово невматско писмо. Од сето ова може да се заклучи дека станува збор за многустрана, духовно богата личност со извонредно широка општа и музичка култура и со неисцрпна творечка енергија.

* * *

Отривањето на музички ракописи во Македонија како процес сè уште не е завршен. И денес сè уште се откриваат ракописи кои го дополнуваат мозаикот на македонската црковна музика. Таков беше случајот со откривањето на веќе спомнатиот "Воскресник" на кратовецот Васил Иванов Бојациев (1876-1950), во којшто е зачувана и една творба на Димитар Златанов-Градоборски, чие музичко творештво во најголемиот дел е загубено. Овој ракопис е значаен и поради фактот што содржи низа творби од Манасиј Поп-Тодоров (+1938), Македонец, инаку познат како плоден издавач на црковни книги, којшто најголемиот дел од животот го поминал во Бугарија.

Не помало интересирање побуди и неодамна откриениот "Псалтикиен зборник", напишан во

Пред младата македонска музикологија стојат обврските да го истражат и расветлат делото на византискиот црковно-музички дејци, бидејќи тоа претставува алка што ги поврзува 19 и почетокот на 20 век со најновиот период од развојот на македонската музичка култура и на црковното пеење од византиска традиција.

Браила (Романија), во 1907, од Васил Икономов (1848-1934) преродбеник и црковен пејач од Лазарополе, кој на културната јавност ѝ е познат "...со своето фолклористичко-етнографско и печатарско-публицистичко дело, како и со својата учителско-будителска и национално-културна активност". Меѓу другото, овој прекрасен ракопис содржи и три непознати композиции на Димитар Павлов-Штипјанин (1840-1919), малку познат културно-просветен деец од периодот на националната преродба.

Димитар Павлов-Штипјанин е роден во Штип, во 1840 година, како син на познатиот штипски учител Павле Грозданов (+1857), од којшто добил одлично образование. Во прилог на ова зборува и фактот дека по смртта на татко му го наследил на местото учител, иако Димитар тогаш имал само 17 години.

На 23-годишна возраст заминал во Пловдив на повисоко образование. По завршувањето на класното училиште во овој град, Димитар Павлов-Штипјанин се враќа во Македонија и неколку години работи како учител во Ново Село, каде што активно зема учество во движењето за духовно ослободување од Грците. Пресудно за неговото понатамошно напредување е учеството на првиот егзархиски конгрес во Цариград, по чие завршување е задржан како учител и пејач во егзархиската црква во Цариград.

И покрај понудите, кариерата да ја продолжи во Бугарија, по петте динамични години поминати во Цариград, Димитар Павлов-Штипјанин одлучува да се врати во родниот град Штип, каде што учителствува уште цели 18 години. Тоа е период во којшто активно учествува и во револуционерните движења во Македонија, поради што дошол во судир со локалните власти и бил принуден да го

напушти Штип.

Следните седум години Димитар Павлов-Штипјанин ги поминува во Скопје, каде што по барање на митрополијата останува да ги извршува должностите на учител, воспитувач во ученичкиот пансион и црковен пејач. По ова негово последно учителствување, тој заминува во Бугарија, каде што живее како скромен пензионер и црковен пејач. Исцрпен од мизерниот живот и од болестите, умира во Софија, во 1919 година.

Музичкото творештво на Димитар Павлов-Штипјанин, засега, го претставуваат трите црковни композиции, коишто се наоѓаат во споменатата "Псалтикија" на Васил Икономов: "Херувика" на IV-глас, "Достојно ест" на И-глас и "Отца и Сина" (Прозбена ектенија), на I-глас. За овие творби може да се каже дека се дело на високообразован и талентиран музичар, со истенчено чувство за црковното пеење од византиска традиција.

* * *

Покрај овие неколку претставници на црковната музика од византиска традиција во Македонија од 19 век, кои беа активно вклучени во Преродбата на македонскиот народ, постојат и редица други црковно-музички дејци од овој и од подоцнежниот период, кои биле носители на духовниот и на културно-просветниот живот во Македонија, за кои сè уште немаме доволно податоци. Пред младата македонската музикологија стојат обврските да го истражат и расветлат нивното црковно-музичко дело, бидејќи тоа претставува алка што ги поврзува 19 и почетокот на 20 век со најновиот период од развојот на македонската музичка култура и на црковното пеење од византиска традиција.